

KOCKÁZATOK A NYILVÁNOS BÜNTETŐELJÁRÁSBAN³⁶⁷

1. Bevezető

A büntető igazságszolgáltatás már a történeti kezdetektől fogva is tartalmazott olyan kockázatokat, amelyekről érdemes szót ejteni, a XXI. század bűnözési és bűnüldözési tendenciái pedig olyan fokban hatottak erre a jogágra, hogy e kockázatokat és az ezekre adott jogalkotó, jogalkalmazói (legyen szó akár az eljáró hatóságokról, akár a rendészeti szervekről) válaszokat immáron görcső alá kell venni. Jelen tanulmányomban tehát arra teszek kísérletet, hogy bemutassam, milyen kockázati tényezők érintik a büntetőeljárást, és azokra vonatkozóan milyen megoldási lehetőségeket kínál a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény (a továbbiakban: Be.), majd pedig a jövőre vonatkozó megoldási javaslatokat is megfogalmazok.

2. A biztonsági kockázatok fajtái

Számtalan kockázati tényező merülhet fel a büntetőeljárásban, amelyek miatt érdemes azokat csokorba szedni:

1. A terhelt személyét érintő kockázatok: a terhelt³⁶⁸ a büntetőeljárás kulcsszereplője, a központi alany, ellene folyik az eljárás, így az ő személyi biztonsága, az esetleges vallomástételének szabadságága, és az eljárás során rendelkezésre állása a legfontosabb feladat, amelynek biztosítására több különböző megoldás is adott.
2. A terhelt vallomását érintő kockázatok: a terhelt vallomása³⁶⁹ a fentiekkel azonos módon veszélybe kerülhet, ha a vallomásától várható bizonyíték akár az eljárás más terheltjére, akár az eljárásban részt nem vevő személyre vonatkozik. Döntően itt tehát inkább a vallomás szabadságát kockáztató magatartásokról beszélhetünk, amelyek miatt a terhelt személye is veszélybe kerülhet.
3. A tanú személyét érintő kockázatok: a tanú³⁷⁰ személyét érintő kockázatok a legjellemzőbbek a büntetőeljárásban, hiszen döntő többségében nem a terhelték által előadottak jelentenek kockázatot, sokkal inkább a rájuk terhelő (vagy éppen mentő) vallomást tevő tanúk vannak veszélyben. A tanú életének (testi épségének, személyes szabadságának) védelme, valamint annak érdekében, hogy a tanú a

³⁶⁷ A kutatás a TÁMOP 4.2.4.A/2-11-1-2012-0001 azonosító számú Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program című kiemelt projekt keretében zajlott. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

³⁶⁸ Be. 43. §

³⁶⁹ Be. 117-118. §

³⁷⁰ Be. 79. §

vallomástételi kötelezettségének eleget tegyen és a vallomását megfélemlítés nélkül tegye meg, a tanút védelemben kell részesíteni.³⁷¹

4. A tanúvallomást érintő kockázatok: a tanú vallomása az egyik legfontosabb bizonyíték³⁷² a büntetőeljárásban, amelynek biztosítására szintén a tanúvédelem intézményei szolgálnak. A tanú vallomásának megtétele olyan fokban fontos és szükségszerű eleme a büntetőeljárásnak, hogy a nyilvános tárgyaláson a bíróság még a vádlottat is eltávolíthatja a tárgyalóteremből annak érdekében, hogy a tanú befolyásmentesen tudja megtenni a vallomását [Be. 292. § (2) bekezdés].
5. Az eljárás más résztvevőit veszélyeztető magatartások: a nyilvános büntetőeljárás résztvevői (főként és elsősorban tehát a bírósági tárgyalás) a bírósági tanács tagjai, az ügyész, sőt akár adott esetben a védő is kerülhet olyan helyzetbe, hogy akár a személye, akár az eljárásban való szerepe miatt veszélybe kerülhet.
6. Az eljárás rendjét veszélyeztető magatartások: azok a magatartások, amelyek a szabályszerű eljárási rendet veszélyeztetik, akár meg is sértik (pl. rendbontás).
7. Az állami érdekeket sértő kockázatok: azok a kockázatok, amelyek az állam egyes speciális érdekeit sértik vagy veszélyeztetik. Gondolhatunk itt elsősorban a minősített adatokra,³⁷³ amelyek nyilvánosságra kerülése feltétlenül kockázatot jelent a büntetőeljárásban, igaz, e kockázatok döntően az államot és nem az eljáró bíróságot, vagy az eljárás résztvevőit kockáztatja.

3. Kockázatkezelés a nyomozás során

A fent említett biztonsági kockázatok közül természetesen nem mindegyik, vagy nem mindegyik azonos súllyal fordul elő a nyomozás során. A címben is említett nyilvános büntetőeljárás kitétel ugyanis a nyomozásra csak részben igaz, hiszen a nyomozás főszabály szerint titkos.

A nyomozási cselekményen való jelenlétre vonatkozóan a Be. taxatív felsorolja azokat, akik jelen lehetnek. Rajtuk kívül más nem vehet részt a nyomozási cselekmény végrehajtása során. Pl. amennyiben a védő értesül arról, hogy egy nem általa indítványozott tanút hallgat ki a nyomozó hatóság, úgy az eljárási cselekményen még akkor sem vehet részt, ha a tanú vallomása egyébként érinti a védencét.³⁷⁴

Éppen a fent említettek miatt kisebb az esélye annak, hogy akár a terhelt, akár a tanú személye veszélybe kerüljön, vagy tanúvallomásukat hátrányosan befolyásolják. Az eljárás rendjét a hatóság jelenléte sokkal demonstratívabban is biztosítja, mint a bírósági eljárásban, ráadásul a nyomozási cselekmények a nyilvánosságtól elzártan, titokban zajlanak, így a kockázatok kezelése sokkal könnyebben megoldható. A kockázatkezelési módszerek a nyomozás során az alábbiak lehetnek:

³⁷¹ Herke Csongor: Büntető eljárásjog. Jogi Szakvizsga Segédkönyvek. Dialóg-Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2012. 68. o.

³⁷² A törvény a bizonyítás eszközei között az első helyen említi: Be. 76. § (1) bekezdés

³⁷³ A minősített adat védelméről szóló 2009. évi CLV. törvény

³⁷⁴ A védői jelenlétről lásd bővebben: Köhalmi László: Az alkotmányos jogállami büntetőeljárás kívánalmái. In: Csefkó Ferenc – Horváth Csaba (szerk.): A demokrácia deficitje, avagy a deficit hatalomgyakorlás. Pécsi Tudományegyetem Állam és Jogtudományi Kar, Pécs-Baranyai Értelmiség Egyesület, Pécs, 2008. 175-176. o.

A) A tanúvédelem nevesített eszközei

A bűnözés keretében egyre erőteljesebben megjelennek a rendkívül erőszakos, fegyveres elkövetések, amelyek önmagukban félelmet keltenek a bűncselekmények tanúiban. Emellett a szervezett bűnözés térhódítása egyre kiszolgáltatottabb helyzetbe hozta az ilyen bűncselekményekről tanúvallomást tevőket.³⁷⁵ És ez a megállapítás a nyomozás során is igaz, így a Be. által nevesített tanúvédelmi eszközök állnak rendelkezésre:

- a tanú személyi adatainak zártan kezelése (Be. 96. §);
- különösen védett tanúvá nyilvánítás (Be. 97. §);
- személyi védelem (Be. 98. §);
- tanúvédelmi program (Be. 98/A. § és a büntetőeljárársban részt vevők, az igazságszolgáltatást segítők Védelmi Programjáról szóló 2001. évi LXXXV. törvény).

Bár, e tanulmánynak nem célja, hogy az egyes tanúvédelmi intézkedéseket külön is értékelje, röviden érdemes ezekről néhány gondolatot megjegyezni. A személyi adatok zártan kezelése az első és leggyengébb védelmet biztosítja, ugyanakkor a büntetőeljárársok nagy hányadában bőven elégséges védelmet jelent a tanúnak, az az eset pedig, amikor a tanút a saját nevén sem (csak számmal jelezve) szólítja a hatóság, megfelelő védelem lehet a komolyabb kockázattal járó ügyekben is. A különösen védett tanúvá nyilvánítás feltételeit a Be. 97. §-a tartalmazza, csak ezek együttes fennállásakor lehet ilyen tanúvá nyilvánítani, aki az eljárás során végig anonimitásban marad (öt a nyomozási bíró hallgatja ki³⁷⁶ és a tárgyaláson nem hallgatható ki³⁷⁷), ezzel pedig a védelme messzemenőig megoldott. A személyi védelem több biztonsági kockázatra is megfelelő válasz, amely fizikai védelmet biztosíthat az eljárás egyéb résztvevőinek is, míg a tanúvédelmi program akár új személyazonossággal és megváltoztatott lakcímmel is járhat, amely a tanút az anonimitásba burkolhatja.

B) A tanúvédelem nem nevesített eszközei

A tanú védelmének az előző pontban említett nevesített eszközein túl vannak olyan módszerei is, amelyek a Be-ben elszórtan helyezkednek el, „nem nevesített” eszközként védik a tanút. Ilyenek lehetnek pl.:

- Detektív tükör alkalmazása: felismerésre bemutatásnál a Be. előírja, hogy ha a tanú védelme szükségessé teszi, a felismerésre bemutatást úgy kell végezni, hogy a felismerésre bemutatott a tanút ne ismerhesse fel, illetőleg ne észlelhesse.³⁷⁸
- A szembesítés mellőzése a tanú védelme érdekében: Ha a tanú vagy a terhelt védelme ezt szükségessé teszi, a tanú, illetőleg a terhelt szembesítését mellőzni kell.³⁷⁹

³⁷⁵ Herke Csongor – Fenyvesi Csaba – Tremmel Flórián: A büntető eljárásjog elmélete. Dialóg-Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2012. 153. o.

³⁷⁶ Be. 207. § (3) bekezdés

³⁷⁷ Be. 294. §

³⁷⁸ Be. 122. § (5) bekezdés

³⁷⁹ Be. 124. § (2) bekezdés

C) Kényszerintézkedések útján

Akár egyes kényszerintézkedések útján is elérhető a védelem, hiszen pl. a fent már említett rendbírság a nyomozás helyszínéről való eltávozást biztosítja (az eljárás rendjét biztosító kényszerintézkedések közé tartozik). Emellett pedig – bár nem ezt a célt szolgálja – az őrizetbe vétel, vagy akár a letartóztatás is alkalmazható biztonsági kockázatok elhárítására. A magyar kriminalisztika története ismer olyan esetet is, ahol maga a terhelt „érte el” a saját letartóztatását abban a félelmében, hogy ellene leszámolás, bosszú készül. Sőt! Angliában egyébként előfordult, hogy a bűnügyben a tanút, sértettet is letartóztatták éppen a biztonsága érdekében.³⁸⁰

4. Kockázatkezelés a nyilvános tárgyaláson

Az előző fejezetben írtak alapján egyértelmű, hogy a büntetőeljárás nyomozási szakasza jól kezelhető a kockázatok szempontjából, hiszen mind az eljárás jellege, mind pedig a hatósági jelenlét szinte nullára csökkenti a biztonsági kockázatok lehetőségét, a felmerülő problémákra ráadásul a törvény több kiváló megoldást is tartalmaz. Ezzel szemben a bírósági tárgyalás jellegéből adódóan sokkal komolyabb kockázatot rejt magában. Ez a kockázat pedig nem másból, mint magából a nyilvánosság alapelvéből fakad. Ehelyütt csak utalva arra, hogy a nyilvánosság alapelve az Alaptörvényben is szerepel,³⁸¹ a Be. 237. § (1) bekezdése értelmében a bíróság tárgyalása nyilvános. Ebből a kitételekből adódóan a bíróság tárgyalásán bárki jelen lehet, arra a társadalom valamennyi tagja beléphet, előben nézheti végig a tárgyalást (természetesen a Be-ben meghatározott feltételekkel³⁸²). Ez a jelenlét pedig önmagában is hatalmas kockázatot jelent, hiszen gyakorlatilag bárki bemehet a tárgyalásra, testközelbe kerülhet az eljárás résztvevőivel, amely így messzemenőig komoly kockázatokot rejt magában. Mindemellett pedig a bíróság épületébe történő belépés általában csekély biztonsági ellenőrzést követően lehetséges,³⁸³ a tárgyalótermekben pedig nincs, vagy csak nagyon ritka a rendvédelmi jelenlét.³⁸⁴

Ezek a tényezők tehát lehetőséget biztosítanak, biztosíthatnak az I. pontban írt kockázatok realizálódásának, nevesen tehát annak, hogy akár a terhelt, akár a tanú személyét³⁸⁵ atrocitás érje, vagy a vallomásuk megtételét befolyásolják, ellehetetlenítsék.

A Be. azonban nem csak a nyomozás során, de a tárgyaláson is több eszközt biztosít, amelyekkel döntően a bíróságot vérteti fel annak érdekében, hogy az esetleges problémákat megoldja. A következőkben ezeket veszem számba:

- A nyilvánosság kizárása. A tárgyalóteremből a bíróság kizárhatja a nyilvánosságot több okból is, ilyenkor zárt tárgyalást tart [Be. 237. § (3) bekezdés]. A téma szempontjából kiemelkedik két kizárási ok: az eljárásban részt vevő személyek vagy a tanú védelme érdekében, illetőleg a minősített adat védelme véggett is.³⁸⁶

³⁸⁰ Fenyvesi Csaba – Herke Csongor – Tremmel Flórián: Új magyar büntetőeljárás. Dialóg-Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2004. 240. o.

³⁸¹ Magyarország Alaptörvénye. XXVIII. Cikk (1) bekezdés

³⁸² Így pl. a 14. életévét be nem töltött személyek nem vehetnek részt a tárgyaláson, a 14-18 év közöttiek pedig a tárgyalásról kizárhatóak: Be. 237. § (2) bekezdés.

³⁸³ Sőt, egyes vidéki bíróságokon egyáltalán nincs detektoros kapu, vagy személyes ellenőrzés

³⁸⁴ Azt is általában csak a terheltet őrző büntetés-végrehajtási szerv jelenti.

³⁸⁵ vagy szélsőséges esetben a bíró, ügyész, védő személyét is

³⁸⁶ Be. 237. § (3) c)-d) pontok.

Ilyen esetekben tehát a bíró hatékonyan védheti meg az eljárás résztvevőit, ha a tárgyalásról a nyilvánosságot kizárja, hiszen azon a továbbiakban nem lehetnek jelen a hallgatóság (és a sajtó) tagjai, csak az igazságszolgáltatással összefüggő feladatot ellátó személyek. A minősített adat védelme miatt történő kizárás pedig az állami érdekek védelmét szolgálja, és ezzel az ilyen jellegű kockázatokat nullára redukálja.

- A tárgyalás rendjének fenntartása. A Be-ben az e cím alá tartozó rendelkezésekkel a tárgyalások és a büntetőeljárás zavartalan lefolyásához ad eszközöket a Be. a bíróság kezébe. Ilyenek többek között:
 - A tárgyalóterembe - a büntetés-végrehajtási testület és a rendőrség szolgálati feladatot ellátó tagjain kívül - fegyverrel vagy rendbontásra alkalmas eszközzel senki sem léphet be. A tárgyalásra idézett személy a fegyverét nem hozhatja be a tárgyalóterembe [Be. 245. § (1) bekezdés];
 - Azt, aki a tárgyalás rendjét zavarja, a tanács elnöke rendre utasítja, ismételt vagy súlyos rendzavarás esetén a tárgyalásról kiutasíthatja, illetőleg kivezetetheti. A tanács elnöke ugyanígy jár el azzal szemben, aki a tárgyalás szabályszerű menetét zavarja [Be. 245. § (2) bekezdés];
 - A tárgyaláson történt büntető- vagy fegyelmi eljárás alapjául szolgáló rendzavarásról a tanács elnöke az illetékes hatóságot, illetőleg a fegyelmi jogkör gyakorlóját értesíti, a büntetőeljárás alapjául szolgáló esetben a bíróság elrendelheti a rendzavaró őrizetbe vételét. Az őrizet hetvenkét óráig tarthat [Be. 249. §].
- Zártcélú távközlő hálózat alkalmazása. A zártcélú távközlő hálózat olyan (többek között) igazságszolgáltatási hálózat, amelynek során a tanút vagy terheltet³⁸⁷ a tárgyalás helyszínétől elkülönített helyiségben, képet és hangot egyidejűleg rögzíteni képes technikai eszköz alkalmazásával hallgatják ki. Ilyenre lehetőség nyílik több esetben is:
 - annak a tanúnak, akinek sérelmére a Be-ben meghatározott bűncselekményt követtek el [Be. 244/A. § (2) bekezdés b) pont],
 - annak a tanúnak vagy vádlottnak, aki a külön jogszabályban meghatározott tanúvédelmi programban vesz részt, vagy a védelme ezt egyébként indokolttá teszi [Be. 244/A. § (2) bekezdés d) pont],
 - annak a fogva lévő vádlottnak vagy tanúnak, akinek a tárgyaláson való megjelenése a közbiztonság veszélyeztetésével járna [Be. 244/A. § (2) bekezdés e) pont].
- Végül érdemes szót ejteni a tanúvédelmi intézkedésekről, így különösen a tanú személyi adatainak zártan kezeléséről, valamint a különösen védett tanúról, amely eszközökről korábban már ejtettem szót, ehelyütt csak utalok rá, hogy a bírósági eljárásban is komoly szerepet kapnak (még akkor is, ha a különösen védett tanú meg sem jelenhet a bíróság előtt).

³⁸⁷ A terhelt kifejezés jelen esetben azért szükséges (és nem lehet a vádlottra szűkíteni a fogalmat), mert a Be. 207.§ (5) bekezdése alapján zártcélú távközlő hálózatot kivételesen a nyomozási bíró is igénybe vehet a kihallgatáshoz.

5. Megoldási javaslatok a jövőre nézve

Bár, a fentiek alapján leszögezhetjük, hogy a törvény ad némi támpontot arra nézve, hogy mit lehet tenni, ha bármilyen kockázat, probléma, rendbontás felmerül akár a nyomozás, akár a bírósági eljárás során, ezek az eszközök messze nem tökéletesek, mutatkozik még rés a szabályozásban, amelynek kihasználására lehetőség van. Éppen emiatt érdemes olyan megoldási javaslatokat is tenni, amelyek a jövőben jobban (persze nem tökéletesen, hiszen tökéletes védelem aligha képzelhető el) szolgálják a büntetőeljárás sikerét, eredményes és biztonságos lefolyását.

A) Az első és legfontosabb ilyen eszköz egyértelműen a biztonsági ellenőrzések szigorítása. Bár a magyar bíróságokon jellemzően van fém-detektoros kapu felszerelve, a vidéki, kisebb bíróságokon ez nem mindenhol jellemző, holott erre nem csak a nagyobb ügyekben mutatkozik igény. Mindenképpen szükség van tehát arra, hogy az ilyen eszközökkel már előre ki lehessen szűrni a fent is említett fegyvereket, vagy veszélyes tárgyakat, amelyeket egyébként (bizonyos kivétellel) senki nem vihet be a tárgyalóterembe. Az olyan bíróságokon, ahol egyáltalán nincs biztonsági ellenőrzés, ennek kontrollálása aligha jól megoldott.

B) A bírósági tárgyalások kockázatelemzése. A XXI. századi technikai fejlettség mellett nem nehezen elképzelhető egy olyan program, amely a bevitt és az ügy irataiból kiszűrhető adatokból jó eséllyel meg tudja határozni, hogy egy adott bírósági tárgyalás milyen fokú biztonsági kockázattal járhat. Önmagában ennek megítélésére akár a bíró vagy a bírói tanács is elegendő volna, de egy erre specializált program segítségével jól megoldható lenne, hogy a bíróságok felkészülhessenek az eléjük kerülő ügyekre. Nem feltétlenül csak azokra az ügyekre kell gondolni, ahol akár más személyek, vagy az egész bíróság épülete is veszélybe kerülhet, egy kisebb rendbontás, akár kisebb szóváltásból kialakuló tettegesség is elég lehet ahhoz, hogy rossz híre keljen az igazságszolgáltatásnak, hiszen a társadalom messzemenőig és joggal bízhat abban, hogy a bíróság épületében rend és biztonság uralkodik.

C) A bírósági tárgyalótermek állandó védelme. Természetesen a pénz-kérdés itt is, mint mindenütt, komoly akadályt jelent, de érdemes lenne legalább felvetés szintjén elgondolkodni azon, hogy a fegyveres örök jelenléte milyen komoly elrettentő erőt tud jelenteni. Gondolhatunk itt azokra a nagyobb média-nyilvánosságot kapott ügyekre (pl. a Bándy-ügy), ahol több fegyveres ör is vigyázta a tárgyalást. Állandó és standard fegyveres őrekre szükség lehet, még akkor is, ha ez elsősorban pazarlásnak tűnhet.

D) A tárgyaláson kívüli kihallgatás. Bár több alapelvét is sérti a büntetőeljárásnak (így a közvetlenség, a szóbeliség és a nyilvánosság elvét, valamint a védelem és a tisztességes eljárás elvét is), ha a kihallgatások nem a bíróság épületében zajlanak. Ugyanakkor nem szabad megfélemlíteni az ilyen intézmények biztonságosságáról. Hiszen pl. a kiküldött bíró útján történő kihallgatás, vagy a megkeresett bíróság útján történő kihallgatás³⁸⁸ jó alternatívaként szolgálhat akkor, amikor a biztonsági kockázat nagyobb, mint az alapelvek megsértéséből eredő hátrány.

E) Végezetül a legjobb megoldásnak egyértelműen a zártcélú távközlő hálózat útján történő kihallgatást tartom. Ennek a technikai megoldásnak a legnagyobb előnye, hogy nem kell a bíróság épületébe citálni a kihallgatandó személyt, akár a föld másik feléről is ki lehet hallgatni, ha a technikai eszközök rendelkezésre állnak. Emellett a kihallgatandó

³⁸⁸ Lásd: Be. 304.§

személy hangja és képe eltorzítható, így a felismerés és azonosítás lehetősége is csekély.³⁸⁹ Sajnos a meglevő magyar felszerelés e funkciókra jelenleg nem mindenben alkalmas (sőt, a távoli meghallgatásra egyáltalán nem), így érdemes volna erre a módszerre pénzt és időt fordítani, hiszen előnye megkérdőjelezhetetlenek.

6. Záró gondolatok

A nyilvános büntetőeljárás a fentiek alapján egyértelműen biztonsági kockázatokkal terhelt. Számos olyan pont mutatkozik – mind a szabályozásban, mind a gyakorlati kivitelezésben – amelyek magukban rejtik a kockázatot, az esetleges terheltet, tanút vagy az eljárás más résztvevőjét érintő atrocitást. Néhány évvel ezelőtt még nem tudtuk volna elképzelni, hogy hazánkban egy felsőoktatási intézményben történjen mészárlás, vérontás, mégis bekövetkezett. Ugyanígy nem gondoltuk volna azt sem, hogy egy éjszakai buliból hazafelé tartó lányt az utcán fognak megtámadni és megölni. Nem gondoltuk volna, hiszen nem volt jellemző sem hazánkra, sem pedig a szűkebb környezetünkre az ilyen cselekmény. Mégis megtörtént. Úgy gondolom, hogy eljött az ideje felkészülni arra is, hogy előbb-utóbb egy bírósági tárgyalóteremben számolhatnak le olyan személlyel, aki veszélyezteti egyes csoportok érdekköreit. Talán eddig is csak a szerencsén múlott, hogy ilyen eset Magyarországon még nem fordult elő, de láttuk, hogy ami megtörténik máshol, az megtörténhet hazánkban is. Fel kell az ilyen kockázatokra készülni, és a biztonságos büntetőeljárás érdekében mindenképpen fejlesztésekre, javításokra van szükség.

³⁸⁹ Lásd részletesen: Be. 244/A.-244/D.§